

ACTA HISTRIAE

23, 2015, 4

ISSN 1318-0185

UDK/UDC 94(05)

Letnik 23, leto 2015, številka 4

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povoło (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Urednik/Redattore/
Editor:**

Gorazd Bajc

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Petra Berlot (angl., it., slo)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editor:**

Petra Berlot (angl., it., slo)

**Stavek/Composizione/
Typesetting:**

Grafis trade d.o.o.

**Izdajatelj/Editore/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko / Società storica del Litorale®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000
Koper-Capodistria, Kreljeva 3 / Via Krelj 3,
tel.: +386 5 6273-296; fax: +386 5 6273-296;
e-mail: actahistriae@gmail.com; www.zdjp.si

Tisk/Stampa/Print:

Grafis trade d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Saint Christopher Cynocephalus, represented with a wolf's head. Russian lubok (cca. 1700). File:ChristopherLubok.jpg. From Wikimedia Commons.

Redakcija te številke je bila zaključena 15. decembra 2015.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: Thomson Reuters: Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities (ERIH); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL)

Vsi članki so prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>. / All articles are freely available via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Alenka Divjak:** Podobe sv. Krištofa v ljudski pripovedi v Republiki Sloveniji in v zamejstvu na avstrijskem Koroškem in njihove zgodovinsko-mitične korenine 591
Le immagini di San Cristoforo nel racconto popolare in Slovenia e nella regione della Carinzia austriaca e le sue radici storico-mitologiche
The images of St Christopher in the folk narratives collected in the Republic of Slovenia and Austrian Carinthia and their historical-mythical roots
- Darja Mihelič:** Apollonio: družina notarjev, vicedominov, konzulov, sodnikov, prokuratorjev 631
Apollonio: una famiglia di notai, vicedomini, consoli, giudici, procuratori ...
Apollonio: a family of public notaries, vicedomines, consuls, judges, procurators ...
- Martin Bele:** Slovenian Styria in the narrative sources of 13th century 655
La Stiria slovena nelle fonti narrative del XIII secolo
Slovenska Štajerska v narativnih virih 13. stoletja
- Boris Golec:** Najzgodnejše omembe Istre, Trsta in Primorja v slovenskih besedilih 675
Le più antiche menzioni dell'Istria (Istria), Trst (Trieste) e Primorje (Litorale) nei testi sloveni
Earliest mentions of Istria, Trieste and the Littoral in Slovenian texts
- Marijan Premovič:** Trgovački putevi i trgovina u Srednjem i Donjem Polimlju u srednjem vijeku 693
Le vie di commercio e le attività commerciali nel territorio di Srednje e Donje Polimlje nell'epoca medievale
Trade routes and trade in Middle and Lower Polimlje during the Middle Ages
- Urška Železnik:** Kuga in prestopki zoper zdravje: iz fragmentov sodnih procesov (Koper, 1630–31) 713
La peste e le trasgressioni contro la salute: dai frammenti di procedimenti penali (Capodistria, 1630–31)
Plague and offences against the public health from the fragments of judicial proceedings (Koper, 1630–31)

Mansoureh Ebrahimi & Kamaruzaman Yusoff: The British plot to remove Iran's democratically elected Prime Minister from power	735
<i>Il complotto britannico per rimuovere dal potere il primo ministro iraniano eletto democraticamente</i>	
<i>Britanski načrt za odstranitev iranskega demokratično izvoljenega premiera z oblasti</i>	
Ivan Laković: Il mare Adriatico nei piani dell'approvvigionamento di materiale bellico alla Jugoslavia agli inizi degli anni Cinquanta	749
<i>The Adriatic sea in projections of supplying the yugoslavia with military goods in the beginning of the 1950s</i>	
<i>Pomen Jadranskega morja v načrtih dobavljanja vojaškega materiala Jugoslaviji v začetku petdesetih let</i>	
Jure Ramšak: Poskus drugačne globalizacije: slovensko gospodarstvo in dežele v razvoju 1970–1990	765
<i>Un'altra globalizzazione: l'economia slovena e i paesi in via di sviluppo 1970–1990</i>	
<i>Pursuit of an alter-globalization: the Slovenian economy and Developing Countries, 1970–1990</i>	
Miro Hribernik: Yugoslav People's Army attack on Dubrovnik 1991	783
<i>L'attacco dell'Armata Popolare Jugoslava contro Dubrovnik nel 1991</i>	
<i>Napad Jugoslovanske ljudske armade na Dubrovnik leta 1991</i>	
OCENE	
RECENSIONI	
REVIEWS	
<i>Daniel Lord Smail, Kelly Gibson: Vengeance in Medieval Europe, A Reader. Readings in Medieval Civilisations and Cultures (Angelika Ergaver)</i>	803
<i>Gregor Joseph Kranjc: Hoja s hudičem: okupacija Slovenije in kolaboracija, 1941–1945 (Miha Kosmač)</i>	807
<i>Časopis za povijest zapadne hrvatske / West Croatian History Journal, IX, 2014, 9 (monografska št.: U jugoslavenskom kaleidoskopu / 1989 Trought the Yugoslav Kaleidoscope) (Salvator Žitko)</i>	810
<i>Navodila avtorjem</i>	812
<i>Istruzioni per gli autori</i>	815
<i>Instructions to authors</i>	819

KUGA IN PRESTOPKI ZOPER ZDRAVJE: IZ FRAGMENTOV
SODNIH PROCESOV (KOPER, 1630–31)

Urška ŽELEZNIK

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: urska.zeleznik@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Prispevek se ukvarja s tremi primeri sodnih procesov iz Kopra, katerih skupna točka je obravnava kaznivih dejanj, ki naj bi ogrožala javno zdravje. Gre namreč za postopke, izvršene v začetnih mesecih zadnje istrske epidemije kuge v 30. letih 17. stoletja, skozi katere je mogoče razbrati na eni strani razumevanje (ne)moralnega in (ne)dopustnega ter prizadevanja za vzdrževanje družbenega reda v trenutku njegove akutne ogroženosti, na drugi pa kolektivne strahove, povezane z boleznijo, ter tudi etiološke percepcije, vezane na način širjenja okužbe. S pomočjo gradiv sodne proveniencie ter tudi drugih sočasnih virov lahko vstopimo v nekaj mikropripovedi, ki se jih v prispevku skuša kontekstualizirati tako s kazenskoprnega kot z družbeno-kulturnega vidika.

Ključne besede: epidemije, kuga, 17. stoletje, sodni viri, pravna zgodovina, Koper, Beneška republika

LA PESTE E LE TRASGRESSIONI CONTRO LA SALUTE: DAI FRAMMENTI
DI PROCEDIMENTI PENALI (CAPODISTRIA, 1630–31)

SINTESI

Il saggio si occupa di tre casi di procedimenti giudiziari di Capodistria il cui punto comune è il trattamento di reati che avrebbero messo in pericolo la salute pubblica. Si tratta di procedure che si sono svolte nei primi mesi dell'ultima epidemia di peste in Istria durante gli anni 30 del XVII secolo, attraverso le quali si può notare da un lato la comprensione dell'(im)morale e (in)ammissibile nonché gli sforzi per mantenere l'ordine sociale nel momento della sua minaccia più grave, dall'altro lato invece mostra i timori collettivi associati alla malattia e anche la percezione eziologica relativa al modo di diffusione dell'infezione. Tramite il materiale di provenienza legale e da altre fonti di quell'epoca, si può accedere ad alcune micro-narrative che si cerca di contestualizzare dal punto di vista sia penale che socio-culturale.

Parole chiave: epidemie, peste, Seicento, fonti giudiziarie, storia giuridica, Capodistria, Repubblica di Venezia

UVOD

Znotraj širšega zgodovinskega, pa tudi v okviru pravne zgodovine same, kriminal in prestopki v času epidemij (npr. kuge) niso pogosto deležni opaznejšega znanstvenega zanimanja. Pravnozgodovinske razprave namreč le redko posežejo zgolj v tako ozke, specifične in časovno omejene kontekste, kakršne ustvarja prisotnost epidemije, s katero je po eni strani tesno povezana visoka stopnja pripravljenosti in čuječnosti, ki jo izkazuje skupnost, po drugi strani pa – do neke mere – tudi ranljivost in ošibljenost družbenega reda.

Še najtemeljiteje se je tej tematiki posvetil Alessandro Pastore, ki je v svojem delu *Crimine e giustizia in tempo di peste nell'Europa moderna* (1991) izhajal iz različnih pravnih dokumentov, ki pričajo o deviantnosti v času epidemij kuge leta 1630 v nekaterih angleških, švicarskih in italijanskih mestih. Kljub temu njegova raziskava ni le prispevek k pravni zgodovini in analizi pravosodnih sistemov v 17. stoletju, temveč po njegovih besedah hkrati tudi socialna zgodovina, ki raziskuje odnose med redom in konfliktom, med pravilom in neredom, med kaznivim dejanjem in nadzorom (Pastore, 1991, XIII). Pastore tudi ne želi izolirati določene individualne izkušnje v specifičnih okoliščinah, ki jih ustvarja epidemija, zato problematiko obdela primerjalno. Spremlja spremembe, ki zaradi nevarnosti okužbe nastopijo npr. v pravilih in tradicionalnih navadah dedovanja, opazuje vlogo nekaterih marginalnih družbenih skupin kot potencialnih »prenašalcev« bolezni, ki jo le-te pridobijo v času kuge, analizira srečevanja moči, do katerih prihaja, ko se zamajajo ustaljeni vzorci reševanja konfliktov, obravnava prestopke, kot so tatvine v hišah okuženih, kršitve pravila sekluzije, fizične ali verbalne nasilnosti proti biričem in pogrebnikom ter celo bogokletstvo. Med slednje je v tem času sodila tudi raba z boleznijo povezane terminologije, ki je pridobila nove semantične pomena in slabšalne konotacije, raba teh besed pa je bila celo tabuizirana. V kazenskih registrih, ki jih analizira, skuša avtor zasledovati in razširiti zlasti korelacijo med boleznijo in kaznivim dejanjem ter spremljati transformacije, do katerih prihaja v epidemičnih okoliščinah na družbeni ravni (Pastore, 1990, 25–30 in 1991, VII–XIV; prim. Pastore, 2007). Pastore kugo razume kot nekakšen »resonančni trup« družbenih napetosti, kot »laboratorij«, v katerem je raziskovalec priča pojavljanju individualnih ali kolektivnih dejanj, ki ošibijo ali vsaj pretresejo temelje družbenega reda oziroma ga, nasprotno, skušajo ohraniti in obnoviti (Pastore, 1991, XIII).

Pravo kot utelešenje družbenega reda v tem kontekstu seveda zasluži posebno pozornost. V času hude krize, zaradi katere je pod vprašaj postavljen celo sam obstoj skupnosti, so njeni člani pozvani k še večji »poslušnosti« in »ubogljivosti«, obenem pa krizna situacija privede do reformuliranja obstoječih pravil ali, še pogosteje, do nastajanja novih. To pa obenem pomeni, da se dejanja, ki v »normalnih« razmerah (torej v času brez krize, kakršno med drugim predstavlja tudi kuga) ne veljajo za kazniva, med epidemijo prelevijo v prestopke ali celo zločine, ki ogrožajo posameznika (povzročitelja dejanja), hkrati pa tudi širšo družbo.

Prav zato se je pri obravnavi deviantnosti, prestopništva in kriminala v času epidemij kuge smiselno posvetiti ne le »običajnim«, »konvencionalnim« zločinom, ki se dogajajo tudi sicer in so zaradi svoje kategoriziranosti kot nemoralna dejanja kaznovani po znanih določilih oziroma ustaljenih moralnih kodeksih (denimo kraja, uboj, prešuštvo ...),

temveč tudi dejanjem, ki v spremenjenem kontekstu in zaradi potrebe po reorganizaciji skupnosti prestopki šele *postanejo*.

Tudi iz časa zadnje kuge v Istri¹ (1630–31) se je, čeprav žal ne v celoti, ohranilo nekaj sodnih procesov iz Kopra, ki pričajo o prisotnosti te bolezni, hkrati pa zrcalijo strah in zaskrbljenost zaradi njenega morebitnega širjenja. Kljub vsemu to gradivo (AST-AAMC, M/625, bob. 855) vsaj do neke mere dopušča razmišljanje o tem, kaj je v konkretnem – kriznem – kontekstu predstavljalo neko dejanje, kakšne konotacije je pridobilo, kako je bila sankcionirana neposlušnost, pa tudi o tem, kakšne so bile tedanje kolektivne percepcije, povezane s širjenjem kuge, in kako je ogroženost zaradi bolezni vplivala na določen del mestne skupnosti.

Istrska mesta in komuni, kar je veljalo seveda tudi za Koper, so svojo skoraj popolno avtonomijo v smislu lastne lokalne oblasti in uprave ter sodstva izkazovali skozi statutarno pravo. Koprski statut sicer ni vseboval celotnega tedaj veljavnega pravnega sistema, saj v njem denimo manjka večina določil kazenskega prava (Margetić, 1993, XVI). Beneški senat je leta 1584, da bi Koper vsaj navzven (kljub očitnim gospodarskim težavam) deloval kot močno deželno središče, tu ustanovil prizivno (apelacijsko) sodišče. S podestatom sta prizivni svet tvorila še dva svetnika, skupaj pa so bili pristojni za vse civilne in kriminalne sodbe vseh istrskih oblastnikov, in sicer za težje delikte (ki zaslužijo visoke globe, telesne kazni, izgon, obsodbo na galejo ipd.). Izključene so bile le manjše zadeve, ki so sodile pod lokalna sodišča, ali večje zadeve, ki so se urejale neposredno na osrednjem sodišču beneške vlade. Kasneje je bil poleg Istre pod pristojnostjo koprskega prizivnega sodišča tudi beneški Kvarner. Z dukalom leta 1618 je koprski podestat (ki je bil vselej beneški plemič) dobil tudi sodno oblast nad ostalimi oblastniki v deželi, čeprav so mu bili po rangi enaki. Seveda je ta odločitev beneških oblasti naletela na številna upiranja drugih istrskih mest, vendar so to skušali preprečevati z uvedbo denarnih kazni (o vsem tem gl. zlasti Pahor, 1958, 77–78).

O samem delovanju koprskega sodišča nasploh sicer ni mogoče vsega izvedeti. Še najboljše bi o sami praksi morda pričali konkretni sodni primeri. V nadaljevanju bodo obravnavani trije procesi, ki so bili izvedeni za tri ločene prestopke in v katere so bili vpleteni različni akterji. To gradivo doslej še ni bilo deležno raziskovalne pozornosti, najbrž zato, ker se je (skorajda skrito) ohranilo med obsežnim in heterogenim materialom, združenim v fond »starega koprskega komunskega arhiva«, trenutno dostopnega le v obliki mikrofilmov v tržaškem državnem arhivu. Težavnost obdelave omenjenega sodnega gradiva je predvsem posledica tega, da zapisi (izpraševalnih) postopkov niso ohranjeni v celoti, saj manjka več informacij in nekaj njihovih temeljnih komponent,² v nekaterih primerih pa so njihovi deli tudi nekoliko pomešani.

Ob branju koprskih procesov lahko opazimo, da izpraševalčeva vprašanja velikokrat niso navedena, a so večinoma razvidna iz odgovorov izprašanih (torej vpletenih; bodisi

-
- 1 Bolezen je zajela zlasti ključne pristaniške naselbine skoraj po celotnem polotoku (gl. npr. Ivetic, 1996, 173).
 - 2 V nekaterih primerih denimo manjkajo datumi izpraševanj, navedbe imen sodnih prisednikov, pogosto tudi ne najdemo opredelilne kazni za storilca kaznivega dejanja oziroma razpleta sodnega procesa, pa tudi sicer pričevanja niso v celoti ohranjena.

obtoženih bodisi prič in očividcev), pogosto pa so vanje vključene tudi grožnje z mučenjem, seveda v primeru, da izprašani ne bi hotel ničesar povedati,³ ali grožnje s kaznijo, če ne bi govoril resnice.⁴ Preiskovalni postopek je potekal ob prisotnosti podestata (kot vrhovnega nosilca sodne oblasti v mestu, a tudi širše po uvedbi apelacijskega sodišča) in zdravstvenih providurjev (*Provveditori alla sanità*),⁵ ki so v dani situaciji očitno tvorili svet sodnikov.

Dolžnosti teh nadzornikov,⁶ ki so bili kot institucija oblikovani že konec 15. stoletja, so bile sprva ogledniške oz. informatorske narave (zbiranje podatkov o okuženih krajih), kasneje pa je bilo v njihovi pristojnosti tudi omejevanje gibanja v času epidemij (preprečevanje prehajanja določenih ozemelj, nadzor morske plovbe, zapiranje in varovanje mejnih prehodov idr.) (gl. npr. Darovec, 2005, 263). Njihova prisotnost potrjuje, da je obravnavanim sodnim primerom skupna rdeča nit občutljivost zdravstvene situacije v mestu, ki je narekovala tudi vsakokratno izvedbo sodnega procesa.

Ob njihovem branju se je poleg tega treba zavedati, da je, kakor piše Claudio Povolo, procesualni diskurz vedno prepreden z določeno mero nedoločenosti in dvoumnosti; po eni strani je bogat z informacijami, po drugi pa je nekoliko izmuzljiv, zato skoraj vedno izkazuje kontradiktoren kontekst (Povolo, 2000, 514). Vzporedna, hkratna obravnava tudi drugih (vrst) virov je torej nujna, saj pomaga pri sestavljanju celotne (čeprav pogosto luknjaste) slike o dogajanju, ki je privedlo do procesa oziroma do aktiviranja sodnega aparata v določenem trenutku. Sicer pa se pogosteje zgodi, da tudi drugi viri puščajo le kopico neodgovorjenih vprašanj ali pa odpirajo nova, če že ne preprosto odgovarjajo z molkom, zato je preostanek zgodbe v veliki meri prepuščen spekulativni invenciji in »historični imaginaciji«.

O OMEJEVANJU PROSTORSKE MOBILNOSTI IN POVEZAV S KUŽNIMI KRAJI

Kuga je bila tudi v novoveških predstavah sinonim za najhujšo obliko nalezljive bolezni velikih epidemičnih razsežnosti. Ustrahovala je zlasti s svojo nalezljivostjo, hitrim potekom, visoko stopnjo umrljivosti in s tem, ko je medicinsko znanje pred njo izkazalo

3 »[A]ltrim(en)ti la giust(it)ia te lo farà dir con modo che ti dispiacerà.« (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 77) O posluževanju mučenja (sicer mučenja obtoženega, ne pa tudi prič) v beneškem kazenskem pravu zavoljo pridobivanja resnice je Lorenzo Priori leta 1644 pisal: »Quando il reo non volesse rispondere alle interrogazioni o che dicesse non sapere o non ricordarsi, non tanto sopra il delitto, quanto anco sopra le circostanze, o che non rispondesse immediate la verita [...] allhora il giudice può farlo condurre ai tormenti ...« (v: Povolo, 1996, 92)

4 Na primer: »[L]a giust.a vi castigerà severam.te ogni volta che venisse in cognitione, che voi (per) qualche interesse particolare voleste occultare la verità.« (AST-AAMC, M/625, bob. 855 f. 80)

5 Tem je bila kazensko-sodna pristojnost dodeljena že leta 1504 (gl. Da Mosto, 1937, 211). O tej pristojnosti priča denimo tudi eno izmed pism beneškega senata, v katerem piše: »Sia data al Prov.r in Istria Nicolò Surian [ki je v času kuge skrbel tudi za sanitarne zadeve, op.p.] copia delle lettere del giudice, sindaco ed eletti alla sanità di Rovigno, lettere relative a vertenze seguite fra il Podestà di essa terra e quel popolo per scandali successi in materia di sanità, affinché istruisca regolare processo e punisca i colpevoli.« (Senato Mare, 22. november 1630, AMSI, XIII, 1897, 333)

6 Dolžina njihovega mandata je bila prilagojena sprotnim potrebam, zlasti v času izrednega stanja (prim. Da Mosto, 1937, 211).

popolno nemoč. Posebej ranljiva ob kužnih epidemijah so bila strnjena urbana središča, kjer se je okužba zlahka širila. Koper je tako beležil več kužnih epidemij, med drugim v letih 1511, 1527, 1554 in 1573 (prim. npr. Schiavuzzi, 1888), najhuje pa ga je po dosedanjih izsledkih prizadela prav zadnja epidemija kuge v prvi polovici 17. stoletja.⁷ O njej posredno, poleg nekaterih drugih virov, govori tudi fragmentarno ohranjeno gradivo sodne provenience.

Kronološko prvi proces iz omenjenega nabora gradiva se je odvijal v juniju in juliju 1630, ko v Kopru sicer še ni bilo alarmantnih opozoril o divjanju kuge, saj se je ta šele počasi in pritajeno približevala. Ravno v času, ko so se pred koprskim sodiščem zagovarjali vpleteni akterji, je v Benetkah (kjer je epidemija razsajala od julija 1630; gl. npr. Benussi, 1910, 999; Bertoša, 2007, 137) njihov znameniti rojak Santorio (1561–1636) ugotavljal, ali gre resnično za kugo, upajoč na kakšno milejšo bolezen. 4. junija tega leta je bil tako pred sodišče v Kopru pripeljan in pred podestatom ter zdravstvenimi nadzorniki izprašan Bernardin di Ambrosi, ki je bil pooblaščen za sprejemanje zdravstvenih dovolilnic (*fedi di sanità*) ob vstopu v mesto pri »pristaniških vratih«.⁸ Tovrstno stražarjenje ob vratih posameznih četrti (posebno pa ob vstopnih točkah v mesto) je bilo v času kuge povsem običajno. Posebej za to določeni možje so skrbeli, da je vsak, ki bi želel mimo, upošteva-joč veljavne razglase, pokazal ustrezno zdravstveno dovoljenje, ki naj bi zagotavljalo, da njegov lastnik ne prihaja iz okuženih krajev (gl. npr. Boscarelli, 1983, 35). V procesu je poleg Bernardina nastopal še en ključni protagonist, brodar Agostin Bonacorso, zadolžen za prevoznitvo iz Milj in sv. Nikolaja (s. Nicolò d'Oltra). Ta je nekega jutra s svojo barko do mesta prepeljal štiri prebivalke mesta in tri prebivalce Milj, ene z dovolilnicami, druge pa brez njih.⁹ Vendar pa naj Bernardin ne bi opravil svoje dolžnosti, tj. pregledal, ali imajo vsi prispeli potniki tudi ustrezna dovoljenja, oziroma je izpustil tudi tiste brez njega, ali, še huje, dopustil je, da je Agostin prevažal »tujce«¹⁰ skupaj s Koprčankami. Na sodnikovo vprašanje, zakaj ni zadeve opravil po običajni poti, je odgovoril, da mu je tako naročil Giulio Gavardo, eden izmed zdravstvenih nadzornikov (AST-AAMC, M/625, bob. 855 f. 102). Tudi slednji je bil posredno vpleten; Bernardin je sodniku namreč razložil, da je prejel odlok, v katerem naj bi bilo navedeno, da je prepovedano izpluti z Miljčani¹¹ ali drugimi tujci, najsi imajo ali nimajo dovolilnic, skupaj z ljudmi iz mesta, ki so brez dovoljenj. Omenjeni dokument je Bernardinu dal neki Jud, Moise Hebreo, imenovan Zotto, ki mu je naročil, naj ga odnese zdravstvenima nadzornikoma Grisoniu in Gavardu v podpis, kar je tudi storil, nato pa ga vrnil Hebreu¹² (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 102).

7 O epidemiji so pisali zlasti Schiavuzzi, 1888; Benussi, 1910; Cossà, 1928; Ivetic, 1996; Bertoša, 2007 idr.

8 Gre za vrata, ki so vodila v četrt sv. Martina, kjer je bilo osrednje med vsemi pristanišči, ki jih je omogočala otoška lega Kopra.

9 Bernardin je dogodek opisal z naslednjimi besedami: »*Questa mattina e arivato al Porto Agostin Bonacorso deputado al tragheto di s. Nicolò d'Oltra et condusse tre Mugisani con le loro fedi nella qual Barca vi erano anco quatro donne della Città senza fedi cioe D. Franc. a Cernivan la moglie del figlio del Sbrodegon et due altre che non le conosco per nome.*« (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 102)

10 Pri tem niso nujno mišljeni prebivalci dežel izven Beneške republike, temveč tudi denimo prebivalci Milj, ki so bile del beneškega ozemlja.

11 V Miljah se je kuga pojavila, še preden so jo zaznali v Kopru (prim. Schiavuzzi, 1888, 442).

12 »*Essendo io un giorno in Piazza, Moisé mi chiamo et mi dete il d(ett)o: m(andat)o, pregandomi che*

Sodišče je izprašalo še nekaj vpletenih, med njimi tudi trenutnega kancelarja Domegna del Bella, ki pa so ga zaradi bolezni (v času njegove odsotnosti ga je nadomeščal Francesco Ingaldeo) glede vsega, kar bi utegnil vedeti o dotičnem primeru, izprašali kar na njegovem domu. Zanimalo jih je predvsem, kaj je kancelar naredil z dokumentom. Del Bello je povedal, da je v kancelarijo Zotto prišel skupaj z Grisonijem, ki mu je naročil, naj ga prepiše, ter odšel, Zotto pa je počakal in ga priganjal, naj to stori nemudoma. Del Bello mu je nato izročil prepisano naročilo, čeprav od Grisonia ni dobil jasnega navodila, komu naj ga preda.¹³ Kot kaže, je vsaj deloma prišlo do zlorabe položaja oziroma funkcije, saj se je izdajanje naročila vršilo brez pravega nadzora in vednosti vseh pristojnih.

Zelo na hitro, še preden je bilo izprašanih tudi nekaj ostalih vpletenih ali njihovih sorodnikov, pa je sledila tudi kazen za Bernardina (to je, mimogrede, od vseh treh edini proces, v katerem je razviden način kaznovanja storilca); odločeno je bilo, da se mu odreže prst (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 101).

Skoraj dva meseca kasneje so glede omenjenega dejanja izprašali Andriano, ženo Agostina Bonacorsa. Izpraševalca je najprej zanimalo, ali je njen mož v preteklih mesecih od zdravstvenih nadzornikov dobil kak ukaz, da razen Miljčanov ne sme prevažati drugih ljudi. Andriana je odgovorila, da je Agostin sicer res moral upoštevati nek ukaz glede Miljčanov, da pa ne ve, ali je smel poleg teh prevažati tudi druge potnike. Vedela je povedati le še, da Zotto njenemu možu odloka v zvezi s tem ni hotel izročiti.¹⁴ Ali je Agostin vodil in prevažal tujce skupaj z lokalnimi prebivalci in ali je bil z njimi tudi Zotto, se je glasilo naslednje sodnikovo vprašanje, na katerega je Bonacorsova žena odgovorila, da se je to zgodilo samo enkrat. Postopek se torej vrne na izhodiščni problematični pripetljaj. Proces se ohrani le do naslednjega vprašanja, kje se trenutno nahaja odlok, na kar pa je Andriana odgovorila, da ne ve, kdo bi ga utegnil imeti. Poostrjen nadzor v času budne opreznosti zaradi bližajoče se nevarnosti se torej še najbolj transparentno kaže prav pri pregledovanju prišlekov, potnikov, ki so se izkrcali na koprskem bregu, saj je »tisto, kar je prihajalo od zunaj«, iz nezdravih krajev, predstavljalo posebno težavo.

Če »pravila igre« v času opisanega dogajanja še niso bila povsem jasna in eksplicitna oziroma so povzročala zmedo, pa je že iz podstatovih določil v naslednjih mesecih razvidno, da se je situacija postopoma vse bolj zaostrovala. Med razglasi, ki so preprečevali stik s tujci (posebno s tistimi brez zdravstvenih dovolilnic), so bili nekateri namenjeni tudi kopenski mobilnosti; čeprav je kuga v Koper pogosto prihajala po morju, je bilo

gli facesse servizio di portarlo al s. D. Grison accio lo sottoscriva come uno delli Prov.ri alla Sanità et cosi lo portai et me lo ha sottoscritto, et poi anco son andato dal s. Giulio Gavardo il qual parimente lo sottoscrisse, et poi l'ho ritornato al d(ett)o Hebreo.»

13 *»E venuto in Canc.ia Pretoria il s. D. Grisonio in compagnia del quale era il detto Zotto et mi disse il s.to [Grisonio] va m(ando)to: che lo debba copiare et immediate lo copiai, et esse(n)do andato via il s. Grisonio, il Zotto si fermò et aspettò che lo fornisse di copiare, et copiato che l'habbi me lo chiese et mi spronava à copiarlo presto et consegnarglielo, et copiato che l'habbi gl'è l'ho dato et non so quello habbia fatto di esso.»*

14 *»Un giorno che traghetto il Zotto Hebreo che andava a Muggia gli disse a mio marito, che andava (per) publicar un mand(at)o s(opr)a l'ord.ne che haveva d(ett)o Agustin mio marito di non levar altre persone; et mentre lo ricercò che gli lo dovesse dare, esso gli rispose, che non vol altram(en)ti darglielo.»*

treba zavarovati tudi druge možne poti okužbe. Julijski odlok, ki ga je razglasil podestat Lorenzo Avanzago skupaj z zdravstvenimi nadzorniki, se je glasil:

Volendo noi con ogni modo possibile oviar á tutti li scandoli, et inconvenienti possono succedere per oc(casio)ne: delle persone foreste vano (per) terra senza fedi alli molini essistenti s.a q.sto Terr.o: nelle p(rese)nti. male congiunture de tempi. Però (...) tenor del p(rese)nte. mandato commettemo á tutti li molinari siano chi esser si voglia, et in qual si voglia essistenti nella n.ra Giurisd.ne: che in pena di bando, preggion, Galera, et altre mag.ri ad arbitrio, non debbano (...) l'avenire accetar, praticar, et conversar con simili persone foreste, ma quelli venendo licenciar, et prohibir, non habbino alcun commercio, si come non possino entrar in detti molini, et tanto essequirano sotto le sud.e pene (...). (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 84, 20. julij 1630)

Iz teh določil je denimo razvidno, da so bile za vse mlinarje na Rižani, ki bi imeli opravka s tujci, zagrožene stroge kazni ter da so se le-te v mesecih naraščajoče bolezenske ogroženosti še stopnjevale; če so sprva vključevale izgon, zapor ali galejo, so nato prešle v smrtno (vislice).¹⁵

Na drugi strani pa so bile vrhovne oblasti zaskrbljene predvsem zaradi težav, ki bi jih omejevanje prometa pomenilo v gospodarskem smislu. Omejitve glede mobilnosti so se pogosto upoštevale le toliko, da to na gospodarstvo ni preveč vplivalo.¹⁶ Prav gotovo so tovrstni interesi botrovali tudi dejanjem nekaterih vpletenih v pričujoči sodni primer. Še v oktobru je bil namreč, v izogib »oviranju prodaje soli«, odobren prevoz soli iz Kopra in Milj do Pirana (AMSI, XIII, 1897, 332); slutiti torej smemo, da je bil s solno trgovino povezan tudi Zotto, za katerega bi bili odloki v zvezi z omejevanjem pomorskega prometa ključnega eksistenčnega pomena. Povsem verjetno je, da je Zotto igral posrednika zato, ker je želel preprečiti, da bi odlok s tako vsebino prišel v roke naslovniku (brodarju Bonacorsu), saj bi njegovo upoštevanje utegnilo škoditi njegovemu poslu. V ta namen bi lahko podkupil ustrezne ljudi na položajih (v tem primeru zdravstvena nadzornika Grisonia in Gavarda) ter manipuliral z brodarji, ki so mu tudi verjeli na besedo, da so poti proti

15 Druga različica razglasa (ki je, med drugim, vključevala tudi prepoved stika s tujci, ki potujejo po morju) je sledila že v začetku naslednjega meseca:

*Lorenzo Avanzago Pod.a et Cap.o et
Prov.ri alla sanità*

Volendo noi ogni modo possibile oviar a tutti li scandoli, et inconvenienti possono succeder per occ.ne: delle persone foreste vano per terra, et per mare alli molini essistenti s.a il Risano nelli p(rese)nti. mesi di peste Però col p(rese)nte mand(at)o commettemo a tutti li molinari, che in pena della forcha, non debbano (...) l'avenire accetar, alcuno forestiero nelli suoi molini ne con fede ne senza fede; má quelli venendo licenciarli et prohibir non habbino alcun commercio, ne entrar in detti molini; et tanto essequirano sotto la med(esi)ma pena in quor.fidenz.

Capodistria li 7 Agosto 1630.

Dom. Bello (AST-AAMC, M/625, bob. 855 f. 83).

16 V seriji dopisov, ki podajajo pomembne odločitve iz beneškega senata v zvezi z istrskim prostorom (*Senato Mare*), so bile namreč celo 6. novembra 1630 koprskemu podestatu namenjena navodila, naj bo ob pojavu kuge v Rovinju sicer pozoren, da se »zlo« zatre že v kali, vendar obenem tako, da trgovanje ob tem ne bo občutilo nobene škode (AMSI, XIII, 1897, 332).

Trstu odprte oziroma promet neomejen¹⁷ (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 83). Primer tako, čeprav zgolj v obrisih, kaže na izvajanje sanitetnih prepovedi v praksi, ki niso bile vselej dosledno upoštewane; po drugi strani obstaja verjetnost, da je bila pri tem do neke mere vendarle tolerirana določena fleksibilnost prav zaradi pomena drugih prioritet, ki so tehtnico (nihajočo med zdravstveno zaščito prebivalstva in gospodarskimi prednostmi) občasno prevesile na drugo stran.

O NEVARNOSTI KUŽNIH MEDIJEV

Zdi se, da se v drugem procesu,¹⁸ ki se mu bomo posvetili, prepleta celo več prestopkov oziroma da ni povsem jasno, kateri aspekt storjenega dejanja je najbolj sporen. Storilec v tem primeru je ženska – Imperia, žena Canciana de Canciana, o kateri pravzaprav zelo malo vemo.¹⁹ Imperio bremeni obtožba, da je k svoji sestri, Cattarini Botteri,²⁰ prenesla nekaj »stvari«, kar v drugačnem kontekstu s pravnega vidika ne bi bilo nič problematičnega. Sodniškega izpraševalca, ki je poizvedoval o njenem primeru, pa je med drugim zanimalo zlasti, *katere stvari* je Imperia prenašala v svoji košari ter *kakšen razlog* jo je napeljal, da jih je odnesla k svoji sestri. Zlasti okrog teh dveh (a tudi drugih) vprašanj se torej vrti izpraševalni postopek,²¹ ki ga poleg koprškega podestata Alviseja Gabriela, ki je funkcijo prevzel za preminulim Avanzagom,²² vodijo tudi zdravstveni nadzorniki ob prisotnosti Domenega del Bella (kancelar) ter Antonia Ambrosija (*fante di sanità*).

Vprašanje o vrsti prenesenega blaga je eno od osrednjih; Piero Basso, eden od najprej zaslišanih pričevalcev, je zatrjeval, da ga je Imperia skupaj s svojo hčerko poslala, naj k njeni sestri nese košaro jabolk. Vendar pa tovrstno blago za sodnike ni bilo sporno, zato jih je bolj zanimalo, ali je Imperia tja odnesla ali poslala še kaj drugega. Na vprašanje je vedelo odgovoriti več prič, ki so bodisi opazile prenašanje materiala bodisi so ga Imperii tudi same pomagale nositi. Piero je denimo postregel s podatkom, da je Margarita, hči Zara di Bastija, z Imperio prenesla tudi žimnico, vendar pa sta jo – zaradi neodobravanja soseskih prebivalcev – morali odnesti nazaj. Druga priča, Andriana Steffé (verjetno Piero-

17 Morda bi lahko bilo kaj na tem, saj korespondenca v *Senato segreti* že 25. maja 1630 nakazuje vsaj na to, da se je zaprosilo za *umik prepovedi* trgovanja beneških mest z avstrijskimi deželami (ta je bila razglašena zaradi možnosti širjenja kuge) (AMSI, VII, 1891, 79).

18 Ker dokument ni ohranjen v celoti, tudi ni znano, kdaj se je proces začel; šele sredi procesa zasledimo prvi datum (30. oktober 1630), iz česar je mogoče sklepati, da se je vse skupaj odvijalo konec meseca oktobra in v začetku novembra 1630.

19 Naj pa tu omenimo zanimivost, da sta bili dvema njenima hčerama krstni botri žena in hči Isidora Santoria, ki je bil sicer ravno tako zdravnik kot njegov sloviti brat Santorio Santorio (gl. ŽAK, *Liber baptismorum* (LB) IV, 1600–1612). To dejstvo je bilo najverjetneje povezano z njenim poklicem, o katerem bo govora v nadaljevanju.

20 Njen mož je bil, po navedbah v župnijskih registrih sodeč, Matheo Bottero.

21 Pri čemer je mogoče domnevati, da je bil ta sestavljen iz »generalnega« dela (v katerem se je poizvedovalo o vseh okoliščinah dogodka) ter »specialnega« dela (v katerem je bila pozornost usmerjena na samo dejanje) (prim. Čeč, 2006, 347).

22 Cossâr (1928, 188) domneva, da ga je Gabriel nadomestil v septembru 1630. Podestatom mandat je sicer trajal 16 mesecev.

va poročena sestra), ki je prav tako pomagala Imperii, je zavrnila, da ni vedela, kaj nosi v košari, saj je bila ta pokrita.

Nekoliko več informacij je izpraševalcem ponudila Cattarina, sestra obtožene, ki je povedala, da jo je Imperia po daljšem času presenetila z obiskom in k njej – celo v času njene odsotnosti – nepričakovano prinesla več reči: »[P]ortarno un stramazeto involto in una coperta, un sachetto entro il quale vi era dentro quello lei disse un paco di linzioli, et un mantil con altre cosete di tella, due crivelli una di massarie, et l'altro con una, una cesta di pomi, et una cestelleta con alquante manelle di lana.«²³ (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 78) Ko se je Cattarina vrnila domov, so jo sosede opozorile, naj bo pozorna na blago, sama pa je nemudoma odhitela po svojo sestro, da bi ta svoje stvari odnesla nazaj. Sodniki so želeli vedeti, ali je bilo med blagom še kaj, česar ni omenila, na kar je Cattarina odgovorila, da je sama videla le krznen ženski plašč, ji je pa soseda Paula Posega omenila tudi neko rdeče krilo.²⁴ Videti je, da je sodnike najbolj zanimala prav ta »*carpeta rossa*«,²⁵ saj so se na vsak način želeli prepričati, ali je bila zares med temi predmeti. Cattarina so zato 30. oktobra še enkrat zaslišali,²⁶ ona pa se je branila, da tega oblačila sama ni videla, zato podatka ne more potrditi.²⁷ V nadaljevanju izvemo, zakaj je sodnike skrbelo prav to rdeče krilo; nekatere priče so namreč posumile, da gre za lastnino nedavno preminule žene Corsa de Corsija.²⁸ Andriana Stefé je namreč zavrnila, da jo je slednja večkrat nosila,²⁹ na sodnikovo vprašanje, ali je tako ali podobno oblačilo imela tudi Imperia, pa je Andriana odgovorila »*nó che io sapi*« (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 78). Na prvi pogled se morda zdi, da so Imperio sumili kraje, vendar pa se izkaže, da je šlo prej za nekaj drugega. Imperia, ki se je 2. novembra 1630 po pozivu sama zglasila na sanitetnem uradu, je posedovanje rdečega krila odločno zanimala³⁰ (AST-AAMC,

23 Med drugim je šlo za manjšo žimnico, zavito v pregrinjalo, zavoj z rjuhami, ženski plašč in druge platnene reči, gospodinjsko sito, košare z jabolki in volno ...

24 »*Io non ho veduto alcuna altra cosa, má solo una peliza da donna, e ben vero, che detta Paula moglie di Francesco Posega mi disse, hieri sera, et questa mattina, che haveva veduto á portar anco una carpeta rossa, la qual se Dio mi aiuti non ho veduto, come non ho veduto ne anco le altre robbe perche le mandava coperte con bancalli ...*« (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 79)

25 Gre za (platneno) krilo; po Boeriu pod geslom najdemo razlago *carpeta, sottana, gonnella* (Boerio, 1829).

26 Kot kaže zato, da bi potrdila pričanje, denimo po tridnevem premisleku, kakor je bilo v praksi (prim. Čeč, 2006, 347).

27 »[P]uó essere che io habbia detto che frá detta robba vi sia anco una carpeta rossa essendo stata ricercata má che io l'habbia veduta posso giurar mille sacramenti, et con verità posso dire di non haver veduto detta carpeta, et mi contento, che quando ciò si trovasse di esser castigata di quelle piú severe pene che meritano quelli che giurano il falso ...«

28 Edina navedba, ki bi lahko sovpadala s smrtmi v Corsijevi družini, je navedba iz popisa za četrto sv. Martina (gre za predel tik ob nekdanjem pristanišču na severozahodnem delu mesta in najverjetneje se je kuga začela prav tu), in sicer v času okrog 17. septembra 1630: »In casa di m. Corso chelafá [calafato] morti a s. Piero – 3« (AST-AAMC, M/1088, bob. 1344, f. 69), torej smrt treh članov gospodinjstva iz te četrti, sicer na drugem koncu mesta, kjer so verjetno opravljali svoje delo.

29 »*Si che la moglie di m. Corsi haveva una carpeta di pano rosso con due liste zalle, che non só se fossero di rosso, ó ardella, et questo so perche gli ho veduta piu volte indosso; ma però fu un pezzo avanti che ella morisse.*«

30 »[Q]uesto [i.e. carpeta di pano rosso] mai si trovará, perche certo non ho portato altro che quello ho detto di sopra.«

M/625, bob. 855, f. 81). Ta sporni kos oblačila so omenjale vsaj tri priče, ki so bile tudi prepričane, da se je nahajal v Imperiinem tovoru. Vprašanje pa je, zakaj sta se Imperia in Cattarina tako otepali podatka o prisotnosti krila; ali ga res ni bilo ali pa sta se želeli oprati krivde, s katero je nanju poleg sodnih avtoritet pritiskala tudi soseska. Po drugi strani tudi ne moremo vedeti, ali je bil podatek o rdečem platnenem kosu oblačila izmišljen in se je nato razširil med ljudmi, ali pa je Imperia zares hotela prikriti posedovanje tega predmeta; bodisi ker ga je vzela iz Corsijevega stanovanja bodisi ker je sprevidela, da je postal predmet skrajne pozornosti tudi s strani zdravstvenih nadzornikov. Morda se je na tem mestu smiselno navezati na opažanja E. Horodowich (2005, 22–43), ki opozarja na velik pomen in potencialno moč verbalnih mrež, kakršno so sestavljale govornice in sosedsko opravljanje, saj je bilo tovrstno širjenje informacij eden od temeljev, na katerih je potem slonel sodni proces. Tudi drugi zgodovinarji, ki govornice obravnavajo kot ključno komunikacijsko sredstvo v nepisemenih predmodernih skupnostih ter obenem kot vzvod, ki je pogosto privedel do prve faze preiskovalnega postopka, med funkcije govornic umeščajo tudi vzpostavljane kolektivne pozornosti, s čimer naj bi se preprečilo ogrožanje javne varnosti v neki skupnosti (Čeč, 2011, 709, 720; Rublack, 2007, 16).

In zakaj je bilo zanimanje sodnih avtoritet usmerjeno prav v rdeče krilo, medtem ko so bili drugi predmeti kratko malo spregledani? Vse kaže, da je Corsijeva žena umrla za kugo, njen mož pa je bil v času procesa »in contumacia (per) sospetto di sanità« (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 81). Ravno to dejstvo pa je sodnike (in tudi Cattarinine sosedo) najbolj skrbelo.

Poleg tega je ključni razlog, zaradi katerega naj bi Imperia k svoji sestri prenesla več košar predmetov, Cattarina povzela rekoč, da jo je skrbel neposredna bližina stanovanja, kjer sta prebivala bolnik in pokojnica (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 79). In čeprav Cattarina ni poznala bolnikovega imena, je iz ostalih pričevanj jasno razvidno, da gre prav za Corsija. Ta je stanoval poleg Imperie, njuni bivališči pa je ločevala le pregrada iz desk. Prisotnost in bližina (kužnega) bolnika je bila že dovolj zaskrbljujoča, strah pa je najbrž povzročila predvsem zavest, da je kos blaga, ki je pripadal (kužni) bolnici, sedaj zakrožil med ljudmi, z njim pa seveda tudi bolezen sama. To, da so se zdravstveni nadzorniki osredotočili nanj, daje vedeti, da je od vsega Imperiinega tovara imel samo ta predmet zares »status« kužnega medija. Razumljivo je, da je zaradi omenjenega Imperiino dejanje med ljudmi povzročilo neodobravanje in zaskrbljenost. Paula je tako denimo izrazila skrb nad dogajanjem v svoji četrti, kar je jasno dala vedeti tudi Imperii sami, ko ji je zabrusila: »Nespametna ženska, kaj vendar nosite reči v to četrt, saj jo boste okužili!«³¹ (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 79)

31 »Hieri sera veni a casa tardi dalle devotioni et ritrovai che li vicini li dolevano, che da detta Imperia Cantiana fosse stata portata certa robba in casa di detta Cattarina sua sorella, et andi così veni in strada et incontrai detta Imperia alla quale lo dissi donna senza cervello, che portate robba in questa contrada per appestarne.«

Sl. 1: Okvirne lokacije starih mestnih četrti v Kopru.

Fig. 1: A rough outline of old town quarters in Koper.

Da gre za problem sanitetne narave, potrjujejo tudi izjave in vprašanja sodnika (ne nazadnje pa tudi sama prisotnost zdravstvenih nadzornikov pri procesu), ki je Imperio pobaral, ali se zaveda, da je naredila prestopke 'zoper zdravje' (*«haver comesso alcun mancamento in materia di sanità»*), kar pa je obtoženka zanikala. V tem času sicer v mestu še ni prišlo do hujšega navala kuge, saj je bila bolezen šele v začetni fazi.³² Mestne oblasti so sicer že prejemale opozorila, čeprav še ne pretirano zaskrbljena in večinoma preventivne narave (ki pa so v ospredje vselej postavljala zgolj možne posledice za gospodarstvo). Gotovo je bilo tudi sodno preganjanje domnevnih prestopnikov v tem času motivirano z budnim nadziranjem morebitnih primerov grozeče bolezni, ki jo je bilo treba zatreti že v kali. Najbrž je zato sodnik Imperii tudi očital, da je zagrešila dejanje, *«ki bi sčasoma lahko naredilo gromozansko škodo»* (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 81), čeprav na podlagi njegovih besed lahko zgolj slutimo, kakšne vrste škodo je imel v mislih. Ni pa mogoče mimo dejstva, da se je v mesecih, ki so sledili, v Kopru razvila ena najhujših epidemij kuge v tem prostoru. Tudi ohranjeni

32 Iz nepopolno ohranjenih popisov, ki vsebujejo sezname prebivalcev po četrtih, število umrlih ter navedbe izoliranih hiš, izvemo, da je bila denimo hiša Zara di Bastija izolirana (sekvestrirana) šele 18. aprila 1631 (AST-AAMC, M/626, bob. 856, f. 55–65), kar pomeni, da v novembru 1630 situacija še ni bila videti tako kritična, da bi zahtevala splošno zapiranje hiš.

drobci »kužnega dnevnika,« v katerega je prav to dogajanje beležil eden tedanjih mestnih sindikov, Fabio Fino, pričajo o tem, da se ljudje niso veliko menili za prepovedi oblasti v času epidemije, s čimer so pripomogli k širjenju okužbe (gl. transkripcijo v Cossar, 1928, 182).

Imperia je imela denimo poleg omenjenih tudi (ali predvsem) druge strahove, saj je očitno ni toliko skrbelo to, da bi tudi sama zbolela za smrtonosno boleznijo, ki je počasi začela prepredati mesto, temveč bolj nekaj drugega. Sama je sicer navedla veliko razlogov,³³ s katerimi se je želela opravičiti pred sodiščem; blago naj bi k sestri med drugim prinesla zato, da bi ji ga ta oprala. Vendar pa so se sodniki obregnili ob dejstvo, da se žimnice in krzna ne pere, zato je vendarle priznala to, kar so kot osrednji razlog navajale tudi priče: bala se je morebitne sekvestracije.³⁴ Tudi Piero Basso je zatrdil, da mu je Imperia zaupala svoj strah pred tem, da bi bila zaprta v lastno domovanje, Andriana Stefé pa je dodala, da Imperio nenehno spremlja tesnoba, saj ves čas posluša jok Corsijevih otrok³⁵ (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 77).

Tovrstne bojzani so bile pogosto tudi vzrok prikrivanja bolezni in skrivanja bolnikov ob razmahu epidemij. Pastore v svojem delu nekaj pozornosti posveti prav vprašanju ženske »(ne)ubogljivosti« oziroma kršenju sanitarnih pravil, ki so zlasti ženskam in otrokom narekovala, naj se zaradi možnosti širjenja epidemije zadržujejo izključno na svojem domu. Ugotavlja, da so v teh primerih ženske pogoste kršiteljice tovrstnih ukazov (Pastore, 1991, 88–89). Pastore se sprašuje, ali je bilo tako »prestopništvo« posledica nevednosti oziroma nepoznavanja zakona in pravil, njihovega odločnega in namernega zavračanja ali morda ženske »ranljivosti« (Pastore, 1990, 27), lahko pa bi dodali še možnost, da je šlo zgolj za zahtevo po zadovoljitvi temeljnih eksistenčnih potreb in zagotovitvi osnovnih življenjskih pogojev oziroma strah pred tem, da bi bili ti onemogočeni. Vendar pa v času koprškega sodnega primera očitno še ni bil izdan – vsaj ne obči – ukaz za zapiranje hiš, ki bi popolnoma omejil mobilnost ljudi.³⁶ Po vsej verjetnosti sicer ni bilo dovoljeno prehajanje med mestnimi četrtmi, saj so se jeseni 1630 že pojavili prvi kužni bolniki, med njimi, kot rečeno, tudi v hiši Imperiinega soseda Corsija. Možno pa je, in na to bežno namigne tudi pričevanje enega od protagonistov v procesu, da je bil vendarle izdan odlok o zaprtju Corsijeve oziroma Imperiine hiše in da je sekluzija do preklica veljala vsaj za Imperio³⁷ (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 79).

33 Večkrat je omenila, da se boji, da bi ji izropali stanovanje. Njena sestra je o tem denimo povedala: »[M]i disse che voleva salvar questa robba, perche dubitava li venisse sualegiata la casa ...«, navedla pa je tudi nek drug razlog: »[D]isse che era (nei) debiti del marito.« (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 79) Tudi kraja iz izpraznjenih hiš je bila v času kuge pogost prestop (prim. Pastore, 1991); morda je do nje prišlo v Corsijevi hiši, zato bi Imperio lahko upravičeno skrbelo, da utegne še sama ostati brez svojih premičnin.

34 »[L]a causa che mi ha moso, dubitavo, che morendo m.o Corso che mi e vicino di casa, non fosse serata et sequestrata in casa, et (per) questo hó portato il stramazo (per) dormire da mia sorella due o tre noti fino che havessi veduto il fine di questo negotio.«

35 »[V]ive grandemente travagliata da timore sentendo piangere continuamente li figlioli di detto m. Corsi.«

36 Priče namreč omenjajo npr., da so se vrnile s češčenja (v cerkvi), da so šle kupit olje ipd.

37 »[L]i fù detto che dovesse serare la sua porta, ne da quella partire sino ad'altro ord(i)ne.« Zastavlja se vprašanje, ali so bile zaprte hiše tudi nadzorovane. Za primerjavo, v Gorici so leta 1683 ženskam, ki bi skušale uiti iz zaprtih hiš (te so bile označene z belimi križi, sredi epidemije pa je bila razglašena splošna karantena), pretili s palicami (Marusig v Cergna, 2005, 183).

Prav zaradi suma na kugo je Imperiino dejanje torej povzročilo toliko prahu in pozornosti s strani sanitarnih nadzornikov, ki so se zbal, da bi se bolezen – z oblačilom, ki je pripadalo pokojni Corsijevi ženi – razširila v druge četrti. To pa bi pri sodnikih prav lahko sprožilo sum še na eno kaznivo dejanje – namerno širjenje bolezni.³⁸ Tako sumničavo namreč zveni zadnje sodnikovo vprašanje, zakaj je Imperia svoje blago prenašala ponoči in ne podnevi, vendar pa se izpraševalski postopek na tem mestu prekine. Seveda obstaja tudi možnost, da sta bila oba prestopka tesno povezana in prepletena; kraja v hiši okuženega, ki pa je (z vidika sanitarnega nadzora) »prerasla« v še večji zločin (čeprav ga obtoženka očitno ni dojemala na enak način) – torej v »namerno« širjenje bolezni.

Sicer tudi storilci pri tatvinah³⁹ iz hiš okuženih navadno niso ubežali roki pravice. Na Goriškem, kjer je kuga razsajala tudi dobrih 50 let po tem, ko je v Kopru še zadnjič terjala človeška življenje, se je v zapisih Giovannija Marie Marusiga ohranil spomin na izvršitev take kazni. Storilka je bila javno izpostavljena na trgu, ker si je prilastila (še »neprečiščene«) predmete iz okuženih hiš (Marusig v Cergna, 2005, 200).

Pričevanja v primeru Imperie Canciane izkazujejo visoko stopnjo družbenega nadzora v Cattarinini četrti,⁴⁰ saj je več njenih sosedov opazilo, da je Imperia s pomočjo nekaterih sosedov in otrok k sestri prinesla reči, ki bi morda utegnile ogroziti zdravje okolija; vsi so namreč vedeli, da ženska stanuje poleg okuženega stanovanja. Zdi se, da se je v teh okoliščinah okreplil neformalni družbeni nadzor, ki je kompenziral težavno vzdrževanje formalnega nadzora v času epidemične krize. Ta neformalni nadzor, ki ga je »za dobro skupnosti« izvrševala prav soseska sama, je z obveščanjem o zapaženih prestopkih tako pomagal oblastnim organom in avtoritetam pri vzdrževanju družbenega reda.⁴¹ Ali, kakor ugotavlja Horodowicheva, čeprav je tovrstno opravljanje v določenih okoliščinah delovalo razdiralno in ločevalno, je na drugih ravneh služilo nadzorovanju vedénja skupnosti in gladkemu delovanju države (Horodowich, 2005, 25). Ne nazadnje pa je sodni aparat dodobra izkoristil ustne mreže,⁴² saj so mu služile tudi za pridobivanje dodatnih prič v sodnem procesu, obenem pa so se potencialne moči teh mrež in možnosti manipuliranja z njimi ter njihovega izrabljanja v lastno korist morda zavedale tudi priče same (Horodowi-

38 Vendar pa opisanega primera ne smemo zamenjevati s t. i. mazači [untori], ki naj bi bolezen namerno širili s pomočjo različnih »sumljivih« lepljivih snovi in zmesi, ki so jih razmazovali po zidovih in vratih (o tem gl. npr. Pastore, 1991; Pastore, 2007).

39 O ženskih tatvinah gl. tudi Rublack, 2007, 92–133.

40 Premalo podatkov je ohranjenih, da bi lahko z gotovostjo identificirali mestno četrt, v kateri se je vse skupaj odvijalo, oziroma predel, kjer je živela Cattarina in kjer Imperia. Na podlagi nekaterih omenjenih indicev pa lahko sklepamo, da je Imperia živela v četrti sv. Martina, tik ob pristanišču.

41 Na tem mestu velja posebej poudariti prakso anonimnih ovadb, ki so jih v Kopru sprejemali skozi »Levja usta«, odprtino v podhodu pod Pretorsko palačo. Benetke so ravno z anonimnimi ovadbami želele spodbuditi sodelovanje državljanov pri nadzorovanju zadev v zvezi z zdravstveno zaščito, saj je bila pazljivost lokalne uprave pogosto minimizirana v izogib političnim in gospodarskim posledicam (gl. Preto, 2010, 447); drugi način, ki ga omenja Preto, pa je pošiljanje »kužnih proizvedovalcev«, ki so ponekod opravljali nekakšno vohunjenje za morebitnimi prestopniki v zdravstvenem oziru.

42 Rublackova opozarja, da so bile govorice sicer določene s konvencijami, ki so določale, kdo govori s kom, kdaj, na kakšen način ipd. (Rublack, 2007, 26).

ch, 2005, 43). Govorice so se tudi hitreje širile in bile bolj obsojajoče, če je bilo vedenje delinkventa vsem na očeh (Rublack, 2007, 26).

Sumu zaradi namernega širjenja bolezni so bili sicer navadno bolj podvrženi predstavniki marginalnih skupin, ki so morali nase pogosto sprejeti vlogo grešnega kozla, vendar pa v tem primeru ni videti, da bi status obsojenke igral ključno vlogo, čeprav se je Imperia vendarle ukvarjala s poklicem, ki bi zlahka prestopil meje nemarginalnega ali pridobil dodatne, »nehvaležne« konotacije. V drugih virih (župnijskih registrih) se njeno ime namreč na več mestih pojavlja pri rojstvih (krstih), kjer naj bi sodelovala kot porodniška babica (*allevatrice*, *ostetrice*).⁴³ Dodatna potrditev tega namiga se pojavi v sodnih pričevanjih samih, kjer ena od prič, Andriana Stefé, ob koncu svojega pričevanja, navidez povsem izven konteksta ostalih sodnikovih vprašanj, omeni: »*Detta Imperia mi ha levato una creatura.*« (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 78) Ali je dejstvo, da se je Imperia ukvarjala z babištvom, kaj prispevalo k temu, da je bila skupnost nanjo bolj pozorna in da je bila naposled osumljena prenašanja kužnega blaga, ne moremo vedeti. Ne vemo pa niti, kakšna usoda je doletela Imperio oziroma kako je bila za svoj prestop in »ogrožanje zdravja skupnosti« kaznovana. Vsekakor pa župnijski registri pripovedujejo o tem, da je kugo preživela ter da je ostala v Kopru, kjer je tudi v naslednjih letih opravljala svoj poklic.

O PREPOVEDANEM STIKU S KONTAMINIRANIMI REČMI

Primer še enega kaznivega dejanja ob začetku razsajanja zadnje koprské kuge je dejanje nekega fantiča, za katerega bi lahko dejali, da je pravzaprav zelo sorodno prekršku Imperie Canciane. Obravnava tega primera, ki se je začela 10. novembra 1630 (domnevni prestop se je zgodil večer pred tem), namreč razkriva podobno bojazen, izraženo s strani oblastnih avtoritet in nadzornih organov (zdravstvenih providurjev), in sicer strah pred tem, da bi (prek predmeta) prišlo do posrednega stika med zdravimi na eni in bolnimi oziroma domnevno okuženimi na drugi strani. Povedati je treba, da je prvih mesecih epidemije kuge (v ta čas sodijo tudi na tem mestu obravnavani procesi) oziroma od njenega začetka v zadnji tretjini leta 1630 do konca januarja 1631 – ko bolezen še ni prodrla v četrti Braciol, Ponte piccolo, S. Pietro, Bošadruga, Porta Isolana in Zubenaga – v mestu umrlo 83 ljudi (gl. Benussi, 1910, 1001), da pa je nato število okuženih samo še skokovito naraščalo. V vrhuncu epidemije meseca julija je denimo umrlo skoraj 700 ljudi, skupen seštevek žrtev pa je do konca kužne epidemije (novembra 1631) narasel na okrog 1.900 ljudi.⁴⁴

43 Kot *ostetrice* je vpisana pri porodu že 15. aprila 1623, večkrat pa tudi kot *allevatrice*, ki je pomagala pri porodu in imela pomembno nalogo, da je otroka – namesto duhovnika – krstila v primeru smrtne ogroženosti. Gotovo je v vlogi babice nastopila še v mnogih primerih, saj je bila pogosta praksa, da je bila porodniška babica tudi krstna botra otroku, ki mu je pomagala na svet. Takih primerov je pri Imperii vsaj 18, saj je pri krstih omenjena v letih 1617 in 1623 ter med letoma 1633 in 1638 (ŽAK, LB V (1613–1619); LB VI (1620–1628); LB VII (1629–1640)).

44 Pri navedbah različnih avtorjev so glede tega rahla odstopanja (prim. Cossàr, 1928; Tommasich, 1996 in Benussi, 1910; razsežnosti te epidemije so obravnavali denimo: Ivetic, 1996; Schiavuzzi, 1888; Tommasich,

Sl. 2: Na lokaciji, kjer je kasneje zrasla semedelska cerkvena, so med epidemijo v 17. stoletju pokopavali umrle za kugo.

Fig. 2: At the site where the church of Semedela was built later, the diseased of plague were buried in the 17th-century epidemics (photo: U. Železnik).

Preiskovalni postopek zadnjega obravnavanega sodnega primera, ki je potekal pod budnim očesom podestata in zdravstvenih providurjev, je bil izvršen v Pretorski palači, v uvodni obrazložitvi pa je bilo zapisano: »Essendo pervenuto ad'orecchie dell' Ill.mo sig. Pod(est)a et Cap(itano), et s(igno)ri Prov(vedito)ri della sanità, che Zorzi Faivento destinato alla guardia delli sequestrati nella Chiesa di san Nazario per far la contumacia sia partito da quel luoco et habbia posto in suo piedi un suo figliolo, et che questo habbia havuto ardimento di praticar con li med(esi)mi sequestrati, ricevendo dalli med(esi)mi robba.« (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 103)

1996). Natančno število vseh tedanjih prebivalcev sicer ni poznano, je pa iz delne rekonstrukcije velikosti mestnih četrti mogoče sklepati, da je samo mesto v tej epidemiji izgubilo približno polovico ljudi (o tem tudi Železnik, 2015).

Zorzi Faivento, ki je bil določen za stražo cerkve sv. Nazarija,⁴⁵ kjer so bili v karanteni domnevno okuženi oziroma potencialno ogroženi prebivalci Kopra, naj bi torej zapustil stražno pozicijo in na svoje mesto za nekaj dni postavil svojega mladega sina. Vendar pa je bilo bolj problematično od dejstva, da je cerkev stražil otrok, pravzaprav to, da si je deček (po pričevanju očividcev Nicola Ricobona, Zara Fedole, Francesca Spadarja⁴⁶ in Menega Romana) »predrzo upal« z zaprtimi ljudmi izmenjevati neke predmete oziroma jih od njih prejemati. Spadar in Ricobon sta dogodek opisala podobno⁴⁷ in navedla, da je šlo za manjši lonec, lesen jušnik in umazano krpo⁴⁸ (AST-AAMC, M/625, bob. 855, f. 103–104), pri čemer imamo ponovno opravka tudi s tkanino kot kužnim medijem. Najverjetneje je v tem primeru sicer prišlo do izmenjave hrane, do katere so ljudem v kontumacu običajno omejili dostop. Vendar pa Spadar ni videl, ali so omenjene predmete dečku dali prav ti zaprti Koprčani (med katerimi so bili otroci Marca Mazolenija), ker je deček v tistem trenutku že zaprl cerkvena vrata. Drugi očividec, Nicolò Ricobon, je povedal, da je bilo to ediničrat, da je videl dečka odpreti vrata cerkve, čeprav ga je »na straži« videval več dni zapored, ko je zjutraj in zvečer hodil mimo. Podobno je pričal tudi Zaro Fedola, ki pa tudi ni znal povedati, od kod je deček dobil omenjene predmete, omenil pa je, da je od Spadarja slišal,⁴⁹ »*che nel secur, che fecce questo*«. Preostanek postopka ni znan in tako pričevanja četrte priče, Menega Romana, nimamo, ne poznamo pa niti posledic oziroma sankcij, ki jih je dečku ali njegovemu očetu za ta domnevni prestopok odredil sanitetni urad.

Večkrat poudarjena omemba Marca Mazolenija v pričevanjih razkrije, da gre za hišo, kjer so umirali eni prvih kužnih bolnikov v mestu.⁵⁰ Že v župnijskih registrih (kjer so evdenco smrti sicer vodili le do konca septembra 1630, nadaljevali pa šele po koncu hudega razmaha kuge, konec oktobra 1631) najdemo podatek o smrti nekega Francesca Garelle iz

45 Najbrž gre za koprsko stolnico, čeprav bi morda utegnili pomisliti na povezavo s špitalom sv. Nazarija; cerkev, ki je sodila k slednjemu, je bila namreč posvečena svetemu Bassu. To, da nekateri pisci (med njimi tudi škof Pietro Morari, ki je deloval prav v času zadnje kuge) omenjajo posvetitev oltarja sv. Nazarija v stolnici in cerkve same, bi lahko nakazovalo na možnost, da je bila stolnica posvečena prav temu koprskemu zavetniku, čeprav to ni bilo nikjer eksplicitno navedeno. Škof Naldini v svojem Cerkvenem krajepisu iz leta 1700 o tem celo nekoliko dvomi: "Narašča dvom, ali je bila [stolnica] sploh kdaj posvečena sv. Nazariju, temveč od zmeraj samo Devici Vnebovzeti" (Naldini v Darovec, 2001, 29), vendar pa hkrati navaja ugotovitev, da »[z]notraj koprskega obzidja in v širši okolici ni cerkve, ki bi jo krasilo slovito ime sv. Nazarija« (Naldini v Darovec, 2001, 30). Navedba cerkve sv. Nazarija v tem procesu vendarle nakazuje, da je cerkev s tem imenom obstajala, pa čeprav morda samo v ljudski rabi.

46 Spadar je, tako kot Zaro Fedola, zabeležen kot prebivalec mestne četrti Ognissanti, ki ji je tudi načeloval (AST-AAMC, M/1088, bob. 1344, f. 82).

47 Prvi je o tem povedal: »*Hieri sera venendo alla Città, et passando per mezo alla Chiesa di san Nazario, dove sono li figlioli del Marco Mazoleni, che fano la contumattia, vidi un figlio del sudetto Faivento, che serava la porta della Chiesa, et haveva sotto il scaglio una pignata, una piadena di legno, et una pezza sporca; per il che mi son grandemente maravigliato per il timore che havevo che stando in quel modo (per?) suspecto questo puto facesse quelle cose.*«

48 »*Pignata* (pentola), *una piadena* (terrina, zuppiera) *di legno, et una pezza sporca*« (sopomenke so povzete po Manzini, Rocchi, 1995).

49 Seveda pri tem ne gre zanemariti niti vprašanja vpliva sodnikovih vprašanj ali vpliva drugih prič na pričevanja.

50 Gre za isto sosesko, v kateri je živel Imperia Canciana iz prejšnjega primera.

Benetk, ki je nenadoma in brez poslednjih zakramentov umrl pri Mazoleniju, ter 14-letne Mazolenijeve hčerke Lucretie, ki je – po povratku iz Benetk (!) – umrla 30. septembra 1630 (ŽAK, *Liber mortuorum* (LM) I (1616–1630)). Popisi smrti, ki so jih med epidemijo vodili neodvisno od cerkvenih oblasti in v sanitarne namene, pa niso zelo zgovorni in namignejo le s podatkom, da je v hiši »Marchetta Mazalenija« v četrti sv. Martina že 17. septembra 1630 zaradi kuge umrlo šest ljudi (AST-AAMC, M/1088, bob. 1344, f. 69; prim. Benussi, 1910). Mazolenijevi otroci so bili torej v cerkvi sv. Nazarija v karanteni zaradi suma, da so prišli v stik z boleznijo.

Tako kot v prejšnjem primeru tudi na tem mestu med predmeti nastopa kos (umazanega) blaga, ki je – kakor lahko razberemo med vrsticami – zbujal skrb predvsem zaradi tega, ker je bil domnevno v stiku s potencialnimi bolniki (nadzorovanimi ljudmi v karanteni), še posebej če upoštevamo tudi tedanje predstave o načinih širjenja bolezni, po katerih je bilo prav blago oziroma tkanina eno »prikladnejših« sredstev za prenašanje kuge. Nevarna in ogrožujoča pa je ta tkanina postala zato, ker naj bi prestopila meje zavarovanega območja, meje med zdravim in kužnim prostorom.

Koncept okuženja je bil sicer v občem, tudi laičnem in ne le učenem miselnem svetu, skozi stoletja prisoten v obliki dveh prevladujočih teorij o širjenju bolezni (gl. npr. Borisov, 1985, 159); miazmatične teorije s kužnim (močvirskim, vlažno-vročim) zrakom na eni in kontagiozne teorije na drugi strani, ki je nevarnost prenašanja bolezni videla predvsem v neposrednem stiku (z bolnikom, z njim povezanim predmetom ipd.), razumeti pa moramo, da sta teoriji v kolektivnem imaginariju obstajali sočasno in skupaj. S Fracastorovo teorijo o kužnih »klicah«⁵¹ iz leta 1546 se nocija kontagioznosti ni bistveno preoblikovala, saj so se pojmi okužba, okuženje in miazma še vedno tesno prepletali (gl. npr. Bashford, Hooker, 2001, 16). Prenášanje bolezni je v kolektivnih predstavah tako obstajalo v več različnih oblikah; kuga naj bi se širila bodisi neposredno – z direktnim stikom, posredno – na daljavo (zlasti po zraku) oziroma z drugimi posredniki, »nečistimi« predmeti (gl. npr. Grmek, 1996, 265). Z drugimi besedami, na človeka naj bi se prenašala bodisi prek miazme bodisi prek okuženega človeka, živali ali predmeta (gl. Cipolla, 1989, 14). Že Boccaccio je podobno razmišljanje strnil v opažanju, da se je bolezen prenesla že ob komunikaciji zdravega z bolnim, pa tudi ob dotiku tkanin ali drugih reči, s katerimi je imel bolnik opravka (Boccaccio, 1980, 11). Predmet, ki je bil v stiku z okuženim ali domnevno bolnim od kuge, je pravzaprav začasno prevzel status nečistega, to pa je bilo tesno povezano tudi s tabujem. Za okuženje je sicer potreben kontakt, stik, vendar pa koncept, kakor poudarjajo zlasti tisti zgodovinarji, ki simpatizirajo z antropologijo, implicira še marsikaj; absorpcijo, invazijo, ranljivost, prekoračenje meja, ki naj bi zagotavljale varno območje, ipd. Obenem pa so ideje kontagioznosti neločljivo povezane tudi z nocijami individualne moralnosti ter hkrati družbene odgovornosti in kolektivne akcije (gl. Bashford, Hooker, 2001, 4, 17–20). Prav ta misel se potrди tudi v primerih koprskih procesov, saj se povzročitelji deliktov »izneverijo« družbeni odgovornosti, odgovornosti

51 S tem naj bi racionalna in naturalistična (medicinska) razlaga postopoma izničevala magični naboj bolezni, ki so ga poznali zlasti v srednjem veku, s čimer je prihajalo do nekakšne »desakralizacije« bolezni (Grmek, 1996, 265).

za zdravje celotne skupnosti. Stik z »nečistim« predmetom namreč predstavlja grožnjo, nevarnost, ki se ji je za dobro vseh treba izogniti. Prepoved stika s tem predmetom je v tem primeru pravzaprav motivirana, razumsko utemeljena prepoved, ki so jo nekateri antropologi videli kot prvo obliko zdravstvenih in higienskih prepovedi (gl. Cazeneuve, 1986, 44). Če do stika s prepovedanim dejansko pride, to navadno sproži (neodobravajoč) odziv skupnosti, lahko pa sledi tudi sankcija, čeprav, tako Cazeneuve, »ne glede na to, ali domnevamo, da obstaja posredovanje med nečistostjo in sankcijo, ali ne, velja, da vso družbeno skupino, ki je strnjena okrog istega sistema pravil, ogroža razpad tega sistema« (Cazeneuve, 1986, 46). Torej, zaradi napake, ki jo je zagrešil en posameznik, se ogroženi čutijo vsi člani družbene skupine, saj je bil s tem red, ki so ga zagotavljala vzpostavljena (v tem primeru higienska, sanitarna) pravila, omajan. Ravno to pa je lahko naloga zgodovinarja, ki se želi posvetiti pravni zgodovini v kontekstu epidemičnih bolezni, saj so v ospredju njegovega zanimanja prav posamezniki ali skupine, ki (včasih nenamerno) pretresajo obstoječi družbeni red, njihova dejanja pa sprožijo reakcije skupnosti, ki bi ta družbeni red želela zaščititi, obvarovati ali vsaj obnoviti.

EPILOG

Lahko bi rekli, da je v vseh obravnavanih primerih sodnih procesov v ospredju kaznivo dejanje oziroma prestopok, ki pravzaprav ni konvencionalen, saj (poleg tega, da ga definira izredna, krizna situacija) ne vključuje dveh strank, storilca in žrtve, obtoženca in oškodovanca oziroma toženca in tožnika, temveč se obtoženi postavlja nasproti nečemu »abstraktnjšemu«, širšemu. Gre za prestopke proti družbenemu redu, znotraj katerega so postavljena pravila, katerih kršenje ne ogrozi le enega posameznika, temveč celotno skupnost. Tudi potek postopka je temu prilagojen, saj ta ne more vsebovati soočenja obeh strank, temveč ga sestavlja predvsem informativni postopek, v katerem nastopijo priče, ki bi sodnemu organu lahko pomagale pri zbiranju zadostnih dokazov za bremenilni postopek.

Vendar pa, kakor trdi Pastore, niti ni smiselno izhajati iz delitve oziroma kategorizacije kaznivih dejanj na tista proti lastnini, proti osebi ali ona proti morali, saj se raziskovalec pogosto sooča s kvantitativno in/ali kvalitativno diskontinuiteto historičnega gradiva. Namesto tega je po njegovem mnenju bolje spojiti načine, na katere se izraža konfliktnost v trajanju epidemičnih okoliščin (Pastore, 1991, XIII).

Sicer so s tega vidika deloma primerljive celo epidemične okoliščine v primeru drugih bolezni, saj je znano, da so ukrepi denimo proti epidemijam kolere v 19. stoletju temeljili na določilih in smernicah za ukrepanje iz časa kuge. V vsakem primeru pa je bil, razumljivo, »človek kriv težkega prestopka, če njegovo delovanje namenoma ali po pomoti povzroči oziroma širi bolezen« (Keber, 2005, 358). Prestopki med epidemijami kolere (in tako tudi kuge) so v splošnem vključevali »prekoračitev kordona, izognitev karanteni, zanemarjanje poklicne dolžnosti zaposlenih pri obrambnih institucijah in prikrivanje nevarnosti« (Keber, 2005, 358) oziroma naslednji seznam prestopkov (v katerih pa lahko brez težav prepoznamo tudi protagoniste koprskih procesov iz časa kuge): prehajanje ozemlja po prepovedanih poteh, izogibanje glavnih poti s pomočjo vodnikov, uporaba ponarejenih

dokumentov (zdravstvenih dovolilnic), predčasna zapustitev karantene, približevanje in druženje »osumljenih« z zdravimi osebami pred iztekom karantene, prevažanje ljudi in blaga brez zdravstvenih dovolilnic, nudenje zatočišča ljudem brez dovolilnic, skrivanje blaga, ki bi moralo biti očiščeno, nevestno delo v zdravstvenih (sanitarnih) službah zaposlenih, zanemarjanje poklicne dolžnosti v institucijah, ki so skrbele za sanitarni nadzor, k čemur je sodilo tudi spuščanje oseb in blaga po nedovoljenih poteh ali brez ustreznih dovoljenj oziroma brez prestajanja karantene, izdajanje zdravstvenih dovolilnic brez upoštevanja predpisov in določil idr. (Keber, 2005, 358–359; prim. tudi Železnik, 2013).

Iz fragmentarno ohranjenih, bolj ali manj zgovornih procesov iz časa zadnje koprške epidemije kuge v 30. letih 17. stoletja pa lahko, kljub številnim diskontinuitetam, razberemo vsaj nekatere vrste deliktov, ki so jih proizvedle povsem specifične, krizne okoliščine, oziroma opazujemo, kako se je mestna skupnost v tem primeru (re)organizirala. Predmet teh sodnih procesov je torej kršenje sanitarnih pravil, ki jih je oblikovalo mesto, da bi zaščitilo svoj obstoj – tistega temeljno eksistenčnega, nič manj pa tudi gospodarskega. Procesi proti povzročiteljem prestopkov odsevajo različne stopnje epidemičnega tveganja; le-to je od tiste bolj oddaljene nevarnosti, ki je grozila iz sosednjih krajev, prešlo v neposredno grožnjo, s tem ko se je pojavilo tudi v mestu. Priča pa smo tudi procesu zarisovanja meja med nekužnim in kužnim, zdravim in bolnim, varnim in nevarnim, ne nazadnje pa je mogoče videti tudi to, kako so obstoječe predstave o širjenju bolezni vplivale na kazenskopравни diskurz ter določale, katera dejanja so z vidika ogrožanja občega zdravja sporna in katera ne.

PLAGUE AND OFFENCES AGAINST THE PUBLIC HEALTH
FROM THE FRAGMENTS OF JUDICIAL PROCEEDINGS (KOPER, 1630–31)

Urška ŽELEZNIK

University of Primorska, Science and Research Centre, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia

e-mail: urska.zeleznik@zrs.upr.si

SUMMARY

In the 1630's, the Istrian region suffered a plague epidemic for the last time, the consequences of which were also felt in the town of Koper (Capodistria). As soon as the plague emerged, the town started to implement a system which, at first, attempted to prevent the plague from entering the town, and later to restrain the extensiveness of the epidemic. However, the official instructions provided to achieve these tasks were often not sufficiently adhered to in practice, which is clear from the three analysed cases of judicial proceedings of the time. These cover different, but nonetheless similar acts which were believed to have endangered public health and were, in that context, recognised as punishable acts. The judicial proceedings were carried out in the presence of a podestà as the chief magistrate and health supervisors (provveditori alla sanità). In accordance with the imaginaries of the time, those acts could have contributed to the spreading of the plague epidemic.

From these fragmentary court sources, we can gather the understanding of the (im)moral and (un)acceptable, as well as the endeavours to maintain social order at a time when it was facing an acute threat on the one side, and collective fears connected with the disease and etiological perceptions related to the spreading of the plague on the other. The paper studies sources of judicial provenance in addition to other sources from that period which reveal certain characteristics of the plague epidemic in Koper (Capodistria), as well as the mentality of an ordinary citizen who, perhaps to meet their daily needs, occasionally failed to respect the letter of the law.

Key words: epidemics, plague, the 17th century, court sources, legal history, Koper (Capodistria), the Republic of Venice

VIRI IN LITERATURA

- AST-AAMC – Archivio di Stato di Trieste (AST), Antico archivio municipale di Capodistria (AAMC), mikrofilm. Inventar po Majerju, 1904 (M/).
- AMSI – Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria (AMSI).
- Boccaccio, G. (1980):** Decameron. Milano, Garzanti.
- Cergna, M. C. (ur.) (2005):** Il diario della peste di Giovanni Maria Marusig (1682): edizione del testo e delle illustrazioni originali dell'autore. Mariano del Friuli, Edizioni della Laguna.
- Darovec, D. (ur.) (2001):** Naldini, P. P.: Cerkevni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije – Škofija.
- ŽAK –** Župnijski arhiv Koper (ŽAK), Liber baptismorum (LB) / Liber mortuorum (LM).
- Bashford, A., Hooker, C. (ur.) (2001):** Contagion. Historical and Cultural Studies. Routledge (UK).
- Benussi, B. (1910):** Frammento demografico. V: Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis. Trieste, maggio MCMIX, 985–1021.
- Bertoša, S. (2007):** La peste in Istria nel medio evo e nell'età moderna (il contesto europeo delle epidemie). Atti CRS, 37, 121–159.
- Boerio, G. (1829):** Dizionario del dialetto veneziano. Venezia, Coi Tipi Di a. Santini.
- Borisov, P. (1985):** Zgodovina medicine: poskus sinteze medicinske misli. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Boscarelli, M. (1983):** Penuria, peste e potere (1628–1635). Milano, Giuffré Editore.
- Cazeneuve, J. (1986):** Sociologija obreda. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- Cipolla, C. M. (1989):** Miasmi ed umori. Ecologia e condizioni sanitarie in Toscana nel seicento. Bologna, Il Mulino.
- Cossà, R. M. (1928):** L'epidemia di peste bubbonica a Capodistria negli anni 1630 e 1631. Archeografo triestino, 3a ser., 14, 178–192.
- Čeč, D. (2006):** 'Zapustil me je bog, ko sem se ga nehala bati': mikrozgodovinska analiza izseka družbe starega reda. Acta Histriae, 14, 2, 339–362.
- Čeč, D. (2011):** Funkcije govoric in njihovih nosilcev v podeželskih skupnostih. Acta Histriae, 19, 4, 703–728.
- Da Mosto, A. (1937):** L'archivio di Stato di Venezia. Indice generale, storico, descrittivo ed analitico. Roma, Biblioteca d'arte editrice.
- Darovec, D. (2005):** Oris zgodovine zdravstva v Kopru. Studia Historica Slovenica, 5, 1–3, 257–272.
- Grmek, M. D. (1996):** Il concetto di malattia. V: Grmek, M. D. (ur.): Storia del pensiero medico occidentale. Roma, Bari, Laterza, 259–289.
- Horodowich, E. (2005):** The Gossiping Tongue: Oral Networks, Public Life and Political Culture in Early Modern Venice. Renaissance Studies, 19, 1, 22–45.
- Ivetic, E. (1996):** La peste del 1630 in Istria: alcune osservazioni sulla sua diffusione. AMSI, 171–194.

- Keber, K. (2005):** Kranjski obrambni mehanizem za zaščito pred prvo epidemijo kolere v Evropi. *Kronika*, 53, 3, 351–364.
- Manzini, G., Rocchi, L. (1995):** Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria. Trieste – Rovigno.
- Margetić, L. (1993):** Statut koprskega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668. Koper, Rovinj, Pokrajinski arhiv, Centro di ricerche storiche.
- Pahor, M. (1958):** Nastanek apelacijskega sodišča v Kopru. *Kronika*, 6, 2, 73–79.
- Pastore, A. (1990):** Criminalità e giustizia in tempo di peste. Bologna, 1630. V: Pastore, A., Sorcinelli, P. (ur.): Emarginazione, criminalità e devianza in Italia fra '600 e '900: problemi e indicazioni di ricerca. Milano, Franco Angeli, 25–32.
- Pastore, A. (1991):** Crimine e giustizia in tempo di peste nell'Europa moderna. Roma, Laterza.
- Pastore, A. (2007):** Dal lessico della peste: untori, unzioni, unti. *Acta Histriae*, 15, 1, 127–138.
- Povolo, C. (1996):** Proces Guarnieri. Il processo Guarnieri. Koper, Založba Annales.
- Povolo, C. (2000):** Rappresentazioni dell'onore nel discorso processuale (da una vicenda istriana dagli inizi del seicento). *Acta Histriae*, 8, 2 (X), 513–534.
- Preto, P. (2010):** I servizi segreti di Venezia. Spionaggio e controspionaggio ai tempi della Serenissima. Milano, Il Saggiatore.
- Rublack, U. (2007):** The crimes of women in early modern Germany. Oxford, Clarendon Press.
- Schiavuzzi, B. (1888):** Le epidemie di peste bubbonica in Istria. *AMSI*, IV, 3–4, 423–446.
- Tommasich, A. (1996):** Il santuario della beata vergine delle grazie di Semedella nel suburbio di Capo d'Istria: memorie storiche con note di Gedeone Pusterla. Ristampa anastatica. Trieste, »Fameia capodistriana«.
- Železnik, U. (2013):** Zamejevanje epidemij kuge v pristaniških mestih severnega Jadrana: primerjava med beneško Istro in Avstrijskim primorjem v 18. stoletju. *Povijesni prilozi*, 32, 45, 313–331.
- Železnik, U. (2015):** Peste sul e oltre il confine asburgico-veneto: un'epidemia per ricostruire la popolazione (Capodistria, 1630–31). *Popolazione e Storia*, 2, 61–82.